

Олена Гудзенко-Александрук

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ЯК ПОШУК ТА ЗНАХОДЖЕННЯ ЛЮДИНОЮ БОГА: ВИКЛИКИ ХХІ СТ.

Розглядається самореалізація особистості як цілеспрямований процес розвитку шляхом релігійних духовних пошуків. Підкреслюється, що ідея єдності людини і Бога загалом властива для всієї історії розвитку філософії. Відзначається особлива актуальність такого способу саморозвитку в умовах сьогодення.

Ключові слова: самореалізація, релігійні духовні пошуки, християнська антропологія, антропоцентризм.

Сьогодні людство переживає глибоку кризу. Ця криза визначається глобальними проблемами, з яких однією з найважливіших для внутрішньої самореалізації особистості стає проблема відчуженості людини і суспільства. Як підкреслює В. Матвеев, інтерес до особистості людини, особливо до розвитку її індивідуальних здібностей, значно загострюється в кризові або переломні моменти історії, а саме такий момент і переживає нині Україна. За цих умов процес самореалізації особистості зазнає детермінантного впливу постійних соціальних, політичних, духовних, інформаційних криз та революцій. Культура не здатна пропонувати індивідам адекватних до цих перетворень моделей самореалізації¹. На нашу думку, спасінням для особистості в даній ситуації є звернення до релігійних цінностей, які є вічними.

Сучасні вчені у своїх працях розглядають різні аспекти, що стосуються самореалізації людини. Зокрема, П.П. Горностай досліджує психологію рольової самореалізації особистості², Л.А. Никифорова – особистість і форми її самореалізації³, В.М. Слюсар – феномен свободи в культурній самореалізації особистості⁴, А.М. Фоменко здійснює історико-філософський аналіз неофрейдистської концепції самореалізації особистості⁵, Н.Ф. Юхименко розглядає такі гуманістичні параметри самореалізації особистості, як потреби, інтереси, цінності⁶. Ми вважаємо, що необхідно розглянути особливості самореалізації як пошуку та знаходження людиною Бога.

У найбільш загальному розумінні самореалізація визначається як пошукова активність особистості, яка спрямована на розкриття свого потенціалу, можливостей розвитку свого "Я", досягнення особистісних сенсів, цілей, планів, свого призначення. Поняття самореалізації особистості відображає результат розвитку внутрішньої позитивної духовної сутності людини. Самореалізація тлумачиться як спосіб існування особистості, розгортання інтенції до саморозвитку. Самореалізація — самостійне створення умов для найповнішого прояву свого "Я".

Людина за своєю природою унікальна і унікальність її полягає в складності людської істоти. За своїм місцем у загальній структурі космічного буття людина належить одночасно двом світам –земному і небесному. Людина є носієм двох природ: матеріальної і духовної. Матеріальним осередком життя є плоть людини, її тіло. Духовним осередком є її дух і душа. У духовній природі людини збережено образ Божий. Духовність –це утвердження людської особистості в Богові і Духові⁷.

Г.О.Нестеренко підкреслює, що проблема людської самореалізації споконвічно була вплетена в низку проблем особистості та суспільства і свій погляд на неї залишили філософи всіх періодів розвитку філософського знання. Ідейні витoki зазначеної проблеми полягають у міфотворчості первісних людей, підпорядкованість якої вищим, надземним силам знайшла продовження у релігії та роботах майже всіх філософів Давнього Сходу, Античності та Середньовіччя. В ці періоди самореалізація окремої особистості розглядалася як засіб самореалізації Світової душі чи Бога⁸.

Аналіз наукових джерел вказує, що і на даний час не існує єдності у поглядах на людину та можливості її розвитку. Зокрема, чітко простежуються дві протилежні орієнтації, які виникли в античності і збереглися до наших днів. Згідно з першою, есенціальною орієнтацією, самореалізація розглядається як діяльність людини, яка детермінується зовнішніми обставинами (соціальна система, історичні або природно-географічні умови, доля, випадок), тому людина не є вільною у творенні власної долі та реалізації своїх потенційних можливостей, не є творцем власного життя. Згідно з другою, екзистенціальною, людина є абсолютно вільною від суспільних правил і норм, вона усвідомлює свою цінність і тому здатна піднятися над обставинами і собою, щоб реалізувати свою самість⁹.

Як відомо, визначальне завдання людини — духовне зростання. В класичній європейській філософії воно розглядається як специфічна прерогатива розуму; у вітчизняній етико-філософській думці — переважно як безпосередня реалізація взаємин людини з Богом. Істинна духовність людини вітчизняними мислителями пов'язується передусім з внутрішнім світом людини, її найпотаємнішими сторонами людського буття. Акт внутрішнього спілкування з Богом збагачує особистий внутрішній світ людини необхідними екзистенційними істинами, що формують її духовність.

Зокрема, Г.Сковорода підкреслює, що Бог –у нас самих; справжньою є “внутрішня людина”, а “зовнішня” — то лише “порох”, тінь внутрішньої: “Бог біля тебе, з тобою, в тобі, — всередині нас — священний дух”¹⁰. О.І. Предко констатує, що осмислення “внутрішньої” людини у філософії Г. Сковороди, набуваючи процесуального характеру самопізнання як богопізнання, зо-

середжується на концепті серця як репрезентанту Бога в людині, який, задаючи ціннісно-моральнісні орієнтири, водночас створює моделі поведінки як наслідування Бога. В такому вияві внутрішня релігійність трансформується в сердечність не лише як певний стан, спосіб пізнання, але й як спосіб співбуття, співжиття з Богом і в Бозі¹¹.

Отже, загалом уся філософія, починаючи з античності і до XX ст., крім атеїстичного екзистенціалізму, виходить з ідеї єдності людини і Божества, єдності, в якій людина відіграє активно-особистісну роль. Межі людини задані її раціонально-повсякденним буттям, і вона намагається вийти за них у стан мета-раціональної просвітленості і відкритості. Вона, таким чином, змінюється сама і через самозміну змінює світ¹².

Саме релігії як найпершому та найтривалішому в історії людства чиннику в формуванні основної антропологічної ознаки, — духовності, — належить, безсумнівно, провідна роль у задоволенні людської потреби в самоактуалізації чи самореалізації.

Зокрема, О.С.Васільєва підкреслює, що релігія, як засіб задоволення людської потреби в самоактуалізації чи самореалізації, як духовна реальність діє на глибинні основи безпосереднього самобуття і відкривається, немов сила, що надає людині атрибутивної ознаки — рис особи (духовної “самості”). Тобто вона — не лише зовнішній трансцендентний ґрунт буття душевного, а момент побудови його як справжньої реальності — духовного буття, компонент духовного світу особистості¹³.

Розглядаючи роль релігії у процесі самореалізації особистості, В.М. Слюсар підкреслює, що для подолання напруги, яка виникає внаслідок нав'язування культурою готових уніфікованих форм самореалізації, особистість прагне віднайти ірраціональні методи освоєння світу, які у необхідному обсязі представлені в релігії. Релігійна культура надає індивідам та їх групам цілісну систему соціокультурної регуляції, які набувають форми ціннісних орієнтацій. Віруюча людина живе духовним життям, яке утверджує подолання смертності людини, основною мотивацією самореалізації стає духовне зростання, кінцевою метою життя — вихід душі з тіла і перехід до якісно нового способу буття у потойбічному світі.

Релігійна детермінація в самореалізації особистості полягає у визначенні трансцендентальної ідеї Бога як істини в особистісному пізнавальному досвіді. Специфікою релігійної детермінації досліджуваного процесу є стимулювання особистості засобами релігійної культури до духовного самоудосконалення та творчої зміни світу задля нових духовних запитів. Релігія спонукає індивіда до відмови від такої моделі самореалізації особистості, як буття-для-себе, натомість пропонує обрати або буття-для-інших (само-

зречення, служіння Богу, що набуває форми чернецтва, аскетизму), або буття-для-себе з чіткою спрямованістю на буття-для-інших¹⁴.

Аналізуючи генезис релігійних духовних пошуків у історії культури, Н.С. Звонко показує, що зміст духовних пошуків виступає як виправдання діяльності та самого існування людини. Відповідно до рівня розвитку суспільства різним філософським системам притаманний певний рівень потреби людини у самовизначенні, а також засіб пізнання можливостей і шляхів реалізації цієї потреби. Релігійні духовні пошуки постають як показник ступеня свободи у реалізації людської суті. У релігіях радикально переосмислюються уявлення про людину. Особистість, яка несе на собі відбиток особистості творця, набуває власної самоцінності. У християнстві людина знаходить зрозумілий і для всіх прийнятний людський ідеал. Релігійний аспект духовних пошуків є відтворенням здатності людини бути суб'єктом у своїй духовній діяльності, в історичному розвитку, визначають характер і спрямованість людської діяльності щодо досягнення сенсу буття та ідеалів. Релігійні духовні пошуки ведуться в основному в двох напрямках: зсередини самої релігії та зовні, що яскраво відображається у сфері духовної культури (філософія, мистецтво, художня література тощо)¹⁵.

Ідеали великого масштабу наділяють людину величезними життєвими силами. Найсильнішими є ідеали релігійної віри. Коли на вершині ієрархії моделі світу і над вершиною знаходяться духовні ідеали, формуються особливо потужні зв'язки, що об'єднують всю ієрархію. Верховенство релігійної ідеї зміцнює стійкість психіки за рахунок особливо чіткої, несуперечливої, століттями відпрацьованої системи цінностей. Вищі цінності оптимізують управління всіма рівнями нижчого порядку. В результаті їх впливу вся система перетворюється на єдиний інструмент оволодіння світом. Організуючий вплив духовного ідеалу визначає для віруючого сенс буття, виховуючи у нього особливу форму розуміння і прийняття соціального оточення.

Релігійна віра може призвести до цілеспрямованості такої сили, яка дозволяє людині подолати тягу до відхилень від обраного шляху, пошуків. Гранична цілеспрямованість забезпечує їй стабільність душевної рівноваги або навіть просвітлення. Тоді на новому рівні самосвідомості вона знаходить здатність не тільки до концентрації всіх сил для руху по обраному шляху, що вимагає особливої інтеграції особистості, але з цього духовного трампліну вона стає здатною до трансценденції (розповсюдження) себе за межі власного життя¹⁶.

Отже, самореалізація особистості віруючого полягає у застосуванні ним ірраціональних методів освоєння світу та трансцендентального способу спілкування з Абсолютом. Вплив релігійної культури виявляється у спонуканні

особистості до духовного самовдосконалення та у формуванні відповідальності через настанову гріховності деяких видів людської діяльності¹⁷.

О.І. Предко підкреслює, що в бутті кожної людини віддзеркалюється одкровення нескінченного, сприйняття божественного людства, яке проявляється у скінченному завдяки почуттю як засобі набуття тієї богосвідомості, якою наділений Христос як Боголюдина. Появу релігійних почуттів викликає віра, натомість релігійні почуття створюють “стан віри”, який набуває змісту в “надвіруваннях” — раціоналізації інтуїтивно-іраціонального. Найяскравіше особистісна релігія розкривається в містичному досвіді, в якому долаються межі “Я”: перед людиною відкривається царица Божественного¹⁸. Внаслідок такого осмислення релігія набуває людинотворчих характеристик у відповідних релігійних станах, процесах. Релігійне навернення, пов’язуючись із екзистенційною кризою, долається в неймовірних випробуваннях: чим нестерпніші душевні муки, тим глибинніше преображення людини. У цьому відношенні святість — не лише душевний стан людини, у якому домінує релігійне почуття, але й спосіб співбуття, співтворчості, внаслідок якого відроджується не тільки носій святості, але й інші, причетні до нього, отже, загалом, оновлюється життя¹⁹.

Прикметно, що найвищих, найвеличніших граней духовного сходження людина досягає в молитві-спілкуванні: в цих станах-процесах прорив у сферу надлюдського “забезпечує” підсвідомість як своєрідний гарант зв’язку людини і Бога²⁰.

Фундаментальна проблема сьогоденного інформаційного суспільства – виникнення в масових масштабах спрощених форм самоідентифікації. Релігія виступає як традиційна форма самоідентифікації, що надає можливість особистості прагнути до самовдосконалення. Саме ця традиційна форма самоідентифікації дає особистості знайти зовнішній предметний і внутрішній духовний взірць досконалості, з яким вона отожднює себе²¹.

Отже, людина, перебуваючи у неперервному пошуку образу Бога в собі, вступає в морально-етичну сферу, в якій здійснюється її духовне творення.

Висновки американських та західноєвропейських психологів показують, що трансперсональні переживання здатні спричиняти значні та стійкі позитивні зміни: поглиблення відчуття смислу, полегшення екзистенційної кризи (Е. Сутич, К. Уілберг, Кр. Гроф), пробудження альтруїзму, співчуття, прийняття себе, інших, оточуючого світу (Ч. Тарт, А. Уотсон, Р. Олперт, Дж. Ліллі), розширюють діапазон розуміння та усвідомлення значущості життя. Віра у вищу ідею є стрижневим утворенням, яке наскрізь проходить усі складові структури особистості і впливає на побудову життєвої стратегії особистості²².

Християнський екзистенціалізм головною цінністю буття стверджує особистість, яка вільно творить. Його зміст максимально розкритий в студіях Миколи Бердяєва, згідно з якими Бог створив людину і очікує від неї не поклоніння, а творчої відповіді. Творчо спрямований до боголюдяного буття індивід піднімається над буденністю та продовжує її, що означає для Бердяєва народження особистісного буття, виключно в якому можна знайти власну унікальність. Але тільки духовно-моральна діяльність із самоформування особистості може актуалізувати її. Глибину та силу творчість знаходить у свободі, можливій за умови вільної реалізації індивідуальних сутнісних сил²³.

Філософія М.Бердяєва є глибоко антропоцентричною: “Людина знаходиться в бутті і є буття до пізнання буття. І можливість пізнання буття визначається тим, що є буття самої людини”²⁴.

Однією з вихідних позицій Бердяєва є положення про те, що ні суб’єкт, який протиставляє себе буттю, ні об’єктивне буття не можуть бути основою або метою сущого, але тільки цілісна людина, яка є основою буття, – людина, піднесена Богом. Духовне життя людини є самою реальністю²⁵.

Людина — суб’єкт пізнає не об’єкт, а існування людини і саме через людину — існування світу і Бога. Існуючи, людині тяжко розробити поняття, що ж є дух, але можна зрозуміти та усвідомити ознаки духу — свободу, творчість, любов, милосердя, цілісність. Духовний світ завжди з людиною, навіть коли людина цього не усвідомлює. Вона живе своїм земним життям, але постійно, протягом свого буття, зустрічається, торкається, продукує ту духовну субстанцію, яка присутня як в ній самій, так і в усьому світі. Завдяки цій духовній сутності, людина виходить в трансцендентний світ, має можливість до трансцендування. Маючи таку можливість, прагнучи до неї, виходячи в трансцендетний світ, людина відчуває, що вона є не просто природною істотою: вона є істотою, яка одуховлена Божественним Духом, а саме тому вона – центр всесвіту, через який проходить все буття. Бердяєв підкреслює: “Безкрайній дух людини претендує на абсолютний, надприродний антропоцентризм, він усвідомлює себе абсолютним центром не даної замкненої планетарної системи, а всього буття, всіх планів буття, всіх світів”²⁶.

Російська релігійна філософія прагне доповнити християнське вчення про свободу, передусім підкреслюючи необхідність свободи для творчості і самореалізації людини, результати яких і будуть відповіддю на заклик Бога; свобода поза моральних орієнтирів, які пропонує християнство, часто перетворюється в аморальну свободу, свавілля, але цей факт жодним чином не применшує її цінності; свобода виступає основою духовного життя людини і необхідним елементом Боголюдства²⁷.

Кінцеве завдання християнської антропології — вказати людині шлях спасіння від того, що спотворює її істинний образ, і направити людину шляхом духовного зростання та поєднання зі своїм Творцем²⁸.

Як зазначає А.І.Яковенко, формування християнського людинознавства постає як поступовий процес інтегрування традиційних теологічних знань, екзистенційних філософських надбань і рефлексії над здобуттям практичного досвіду формування особистості навколо християнських цінностей. Використання виховного потенціалу християнського людинознавства для вдосконалення системи виховання в державі може оптимізувати формування активної, здатної до повноцінної самореалізації цілісної особистості²⁹.

Отже, самореалізація особистості як цілеспрямований процес саморозвитку, як відстоювання власної індивідуальності через різноманітні життєві вибори передбачає переважання внутрішніх чинників розвитку особистості на протигагу зовнішнім. Це індивідуальний спосіб саморозвитку, який, однак, виключає саму можливість постановки наперед заданої індивідуалістичної мети власної досконалості. Самореалізація не може бути самоціллю, а, навпаки, — вимагає особистісної спрямованості на світ, інших людей. Релігійні духовні пошуки постають як показник ступеня свободи у реалізації людської суті. Вони відображають здатність людини бути суб'єктом у своїй духовній діяльності, визначають характер і спрямованість людської діяльності щодо осягнення сенсу буття та ідеалів. Специфікою релігійної визначеності самореалізації є стимулювання особистості засобами релігійної культури до духовного самовдосконалення та творчої зміни світу. Тому особливо актуальним в умовах викликів ХХІ століття, для якого властива проблема відчуженості людини і суспільства, є звернення до релігійних цінностей, — бачення самореалізації як пошуку та знаходження людиною Бога.

1. Матвеев В. Актуалізація проблеми самореалізації особистості в сучасній Україні та можливість залучення релігійного потенціалу // Персонал, МАУП. — 2006. — № 2. — С.60-70.
2. Горностай П. П. Психологія ролівої самореалізації особистості: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.05 / П.П. Горностай; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. — К., 2009. — 32 с.
3. Никифорова Л.А. Особистість і форми її самореалізації: автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / Л.А. Никифорова; Донецький нац. ун-т. — Донецьк, 2007. — 19 с.
4. Слюсар В. М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості: автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.04 / Слюсар В.М.; КНУ ім. Т. Шевченка. — К., 2008. — 17 с.
5. Фоменко А.М. Неофрейдистські концепції самореалізації особистості (історико-філософський аналіз): Автореф. дис. канд. філос. наук: 23.00.05 / А.М. Фоменко; Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К., 2001. — 19 с.
6. Юхименко Н.Ф. Гуманістичні параметри самореалізації особистості: потреби, інтереси, цінності: автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / Н.Ф. Юхименко;

- Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. –К., 2003. –18 с.
7. Іванова Л.В., Крюкова Т.І. Проблеми духовності і релігійної свідомості у сучасному суспільстві// Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. –2005. –№ 22. –С. 144-147.
 8. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві: Монографія. — Запоріжжя: Просвіта, 2004. — 140 с.
 9. Коропецька О. Постановка проблеми самореалізації у філософській ретроспективі [Електронний ресурс] / О. Коропецька // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.–2009_14_2/ — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/znpfsp/2009_14_2/14-2-11-Koropecka.pdf
 10. Сковорода Г.С. До Кирила [Ляшевецького] // Сковорода Г.С. Повн. збір. тв.: У 2-х т. — К.: Наукова думка, 1973. — Т. 2. — С.385.
 11. Предко О.І. Г. Сковорода про психологічно-етичний потенціал релігійності // Наука. Релігія. Суспільство. — Донецьк: Наука і освіта, 2003. — № 3. — С. 32-37.
 12. Хамітов Н.В., Гармаш Л.Н., Крилова С.А. Історія філософії. Проблема людини та її меж. –К.: Наукова думка, 2000. –С. 162.
 13. Васильєва О.С. Релігія в структурі духовних цінностей // Українське релігієзнавство. –2006. –№ 39. –С. 51-59.
 14. Слюсар В.М. Роль релігії в процесі самореалізації особистості // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2004. — № 18. –С. 43–50.
 15. Звонук Н.С. Релігійний аспект духовних пошуків (на матеріалах української та російської художньої літератури 60-80-х років): Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.11 / Н.С. Звонук; Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. –К., 1999.–19 с.
 16. Грановская Р. М. Психология веры. –СПб.: Питер, 2010. –С. 398.
 17. Слюсар В.М. Роль релігії в процесі самореалізації особистості // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.– 2004. — № 18. — С.43–50.
 18. Предко О.І. Духовність у святоотцівській традиції // Вісник Львівського ун-ту. — Серія: Філософські науки. — Л.: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. — Вип. 8. — С. 166-172.
 19. Предко О.І. Духовні вияви проблеми відношення “людина-Бог” в релігійно-філософській традиції // Науковий часопис. НПУ ім. М. Драгоманова. — Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. — 2005. — Вип. 5 (18). — С. 86-95.
 20. Предко О.І. Молитва як чинник духовності: богословські та філософські виміри // Нова парадигма: Філософія. Соціологія. Політологія. — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. — Вип. 42. — С. 22-32.
 21. Володарська Н.Д. Віра у вищу ідею як стратегія пошуку сенсу життя // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. –Т. XI, ч. 5. –К., 2009. –С.91.
 22. Там само. –С. 92.
 23. Бердяев Н.А. Філософія вільного духа. –М.: Республіка, 1993. –С. 93.
 24. Там само. –С. 246.

25. Білянська О.Ю. Екзистенціалізм у теорії пізнання М.Бердяєва // Філософські пошуки. — 2002.—Випуск XIV. —С. 245-253.
26. Бердяєв Н.А. Философия свободы; Смысл творчества.—М.: Правда, 1989. —С. 310.
27. Сумченко І.В. Пошуки свободи в російській літературі і філософії (XIX — перша половина XX ст.) // Філософія, культура, життя. Міжвузівський збірник наукових праць. Вип. 18. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. —С.46-52.
28. Яковенко А.І. Християнські духовні цінності: духовність, моральність, святість (релігійно-філософський погляд) // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва. — К., 2007. — № 1. — С. 32–36.
29. Там само.

SUMMARY

Olena Hudzenko-Alexandruk

SELF-REALIZATION AS A SEARCH AND FINDING GOD OF MAN : CHALLENGES of XXI CENTURY.

In the article self-realization of personality as purposeful process of development is examined by religious spiritual searches. It is underlined that the idea of unity of man and God is on the whole peculiar for all history of development of philosophy. The special actuality of such method of self-realization is marked in the conditions of present time.

Keywords: self-realization, religious spiritual searches, christian anthropology, anthropocentrism.

Олег Кузь

ПРИМАРИ І ПРАКТИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Стаття присвячена аналізу сучасного дискурсу толерантності. Досліджено існуючі філософсько-лінгвістичні конотації поняття “толерантності”. Доводиться, що соціальний сенс і значення дій, що оцінюються як толерантні або як прояв нетерпимості, кожного разу визначається конкретною ситуацією.

Ключові слова: толерантність, нетерпимість, ідентичність, суспільні відносини, соціальні практики, постмодерн.

Поняття толерантності останнім часом стає все більш популярним не тільки серед політологів, але і серед філософів, не говорячи вже про зростаюче використання його в публіцистиці і журналістиці. Політологи підкреслюють морально-етичний характер толерантності, апелюючи до терпимості у взаєминах різних соціальних і етнічних груп. Філософи, міркуючи про плюралізм у філософії, підкреслюють думку про необхідність толерантності щодо різних філософських течій і теорій. Релігійні мислителі говорять про екуменічний рух, маючи на увазі терпимість різних релігій і